ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ մեզ գրում են. «Մեր քաղաքի ազգային գործերի դրութիւնը, նոյնպէս և ամբողջ գաւառի, նշանաւոր է իր մեռելային անտարբերութեամբ. Հին-Նախիջևանը իր գաւառով ունի 8 դպրոց, որոնցից 2 քաղաքում, իսկ մնացածները գիւղերում. Ներկայ ուսումնական տարում այդ ծխական 8 դպրոցներից 6 հատը փակվեցան, որոնց թւում և քաղաքիս երկսեռ դպրոցները. Երկու դպրոցներն էլ, որոնք մնացել են դեռ ևս, աննկարագրելի խեղճութեան մէջ են. Նրանցից մինում երկու ուսուցիչները, որոնցից իւրաքանչիւրը տարեկան 150 րուբլ ռոճիկ է ստանում, դասախօսում են դատարկ պատերի համար, քանի որ աշակերտներ չը կան, իսկ երկրորդում աշակերտները նստում են մասամբ նստարան կոչված երկու անտաշ փայտի կտորների վրա, մասամբ էլ սառը աղիւսների վրա. Դրանից թող եզրակացնէ ընթերցողը թէ ինչ տեսակ մարդիկ են մեր այստեղի թէ աշխարհական և թէ հոգևորական հայ առաջնորդող անձինք».

—

Մեզ գրում են ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ որ այդ քաղաքում բկացաւը շատ է տարածված մանկանց մէջ. Թղթակիցը ասում է որ այս տարի ձմեռը շուտ է սկսվել. Առուտուրը Ալէքսանդրապօլում ընկած է և վաճառականների տրտունջը ամեն կողմից է լսվում.

—

Տպում ենք ներկայ համարում Երուսաղէմի միաբան Սահակ վարդապետի նամակը, որով նա պատասխանում է մեր առաջնորդող յօդուածին. Գերապատիւ հայր-սուրբը շատ աննախանձելի գոյներով է նկարագրում Կ. Պօլսի Պօղոս պատրիարքի պատմական անձնաւորութիւնը.

—

Այսօր, ուրբաթ օր, դեկտեմբերի 4-ին, Արծրունու թատրոնում լինելու է օրիորդ Բերթիէի բէնէֆիս. Օրիորդը մեր ֆրանսիական օպէրէտային խմբի մէջ հասարակութեան սիրելին է և յոյս կայ որ այսօր թատրոնը նոյնքան լի կը լինի, որքան անցեալ անգամ, օրիորդ Նուբլի բէնէֆիսին.

—

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

—

Նոյեմբերի 29-ին կայսերական բիւջէտը քննելու ժամանակ պատգամաւոր Րիկկերտ հարցրեց կառավարութենից. արդեօք շուտով կը ներկայանայ րայխստագին ընտրողական ստատիստիկան: Պետական կանցլերի ներկայացրած ստատիստիկան Րիկկերտ կատարեալ չէ համարում, մանաւանդ ազատամիտ կուսակցութեան վերաբերութեամբ: Պետական կանցլերը աւելի քիչ քուէներ հաշուեց, քան թէ այդ կուսակցութիւնը իսկապէս ստացել է: Իշխան Բիսմարկ ասաց, որ նրա ստատիստիկան ճիշդ էր և եթէ ինքը այդ առաջ բերեց, դրա պատճառը ազատամիտների պարծենկոտութիւնն է, որոնք առանց իրաւունք ստանալու խօսում են գերմանական ժողովրդի կողմից: Րիկկերտ ասաց, որ ընտրութիւնների հետևանքները նրան բոլորովին չեն վշտացնում, որովհետև նրանք իր կուսակցութեան համար բարեյաջող են: Ինչ կը վերաբերի առևտրի ազատութեանը, ինքը Բիսմարկ մի ժամանակ այդ ազատութեան կողմնակիցների առաջնորդ էր և դժուար է հաւատալ, որ նա և իր բարեկամները այդպէս շուտ փոխեցին իրանց կարծիքները: Իշխան Բիսմարկ խոստացաւ անյապաղ ներկայացնել ընտրողական ցուցակները և զարմանք յայտնեց, որ ազատամիտները իրանց ճառերով այդքան զբաղվում են իր անձնականութեամբ. Այն նախատինքին, որ նա շուտով փոխում է իր կարծիքները, Բիսմարկ պատասխանեց, որ իր ծառայութեան առաջին 15 տարիները նա այնքան զբաղված էր արտաքին քաղաքականութեամբ, որ ժամանակ չունէր ուշադիր լինելու համար ներքին գործերին: Վերջը նա հասկացաւ, որ առևտրի ազատութիւնը քանդում է երկիրը: Կառավարութիւնը իր ժամանակի հետ առաջ էր ընթանում, իսկ առաջադէմները յետ էին մնում և անշարժ կուսակցութիւն էին կազմում: Րիխտեր նկատեց, որ կառավարութիւնը բաւականանում է ֆրազներով: Եթէ պետական կանցլերը այդպէս յաճախակի է փոփոխում իր կարծիքները, հասկանալի է, որ առաջադէմները անկարող են նրա ետևից հասնել: Րայխստագը հետաքրքրվում է ոչ թէ ընտրողական թուանշաններով, այլ նրանցից դուրս բերած եզրակացութիւններով: Կանցլերի մեկնութեան համեմատ պահպանողականներից շատերը միացրած են սօցիալիստների հետ, իսկ կղերականներից շատերը պահպանողականների հետ. Ցանկալի կը լինէր, որ կանցլերը լրացնէր իր ստատիստիկան ցոյց տալով կայսերական կուսակցութեան կորուստները: Բիսմարկ ասաց. „Դարձեալ ինձանով են զբաղվում: Ո՞վ կը լինի ձեր յարձակմունքների առարկան, երբ ես չեմ լինի: Կայսերական կուսակցութիւնը 1878 թուականին 785,000 ձայներ ստացաւ, իսկ 1881 թուականին 347,000. Բայց դրա պատճառն այն է, որ սովորաբար պաշտպանողական դիրք բռնող միջին կուսակցութիւնները միշտ թուլանում են ընտրողական կռւի ժամանակ: Ազատամիտ կուսակցութիւնը հետզհետէ դէպի ձախ է հակվում: Գուցէ դա այն հետևանքները կունենայ, ինչ որ մենք Ֆրանսիայի մէջ ենք տեսնում: Միւս կողմից պահպանողական կուսակցութիւնն էլ երբ սկսում է ընդդիմադրել, նոյնպէս չափազանցութիւններ է անում:“ Առաջադէմ Հէնել նկատեց, որ Բիսմարկ կայսրին անհաւատարմութիւն է ներշնչում դէպի ազատամիտները, նրանց հանրապետական ձգտումներ վերաբերելով: Հէնել աւելացրեց, որ յետադիմականները միշտ դիմում են այդ միջոցին, հէնց որ երկրի մէջ սկսում է իսկական սահմանադրական կեանք: Իշխան Բիսմարկ ասաց. „Ես յետադիմական չեմ: Ես գերմանական սահմանադրութեան ճշմարիտ կողմնակից եմ: Հէնել իսկական սահմանադրութիւն անուանում է այն սահմանադրութիւնը, որ յեղափոխութենից յետոյ ստեղծեց անգլիական արիստոկրատիան իր իշխանութիւնը հաստատելու համար. Այդ սահմանադրութիւնը օգնեց անգլիական արիստօկրատիային կանգնել թագաւորի և ժողովրդի մէջ և երկիրը իրանց ձեռքն առնել. Մենք այնպիսի սահմանադրութիւն ունենք, որով թագաւորի իրաւունքները կատարելապէս որոշված են և ես չեմ բաժանում այն կարծիքը, թէ կայսրը անձնականապէս չէ կարող իր ժողովրդի հետ խօսել. Յիշում եմ, ես էլ լսել եմ ուսանողական տարիներում 1830 և աւելի ուշ 1848 թուականին, որ մինիստրները չեն թոյլ տալիս, որ ժողովրդի ձայնը հասնի կայսրին: Բայց ճշմարիտ մեր ժամանակներում այդպիսի խօսքերը նշանակութիւն չունեն: Կայսրը կարդում է մեր բոլոր վիճաբանութիւնները, ուրեմն ես ինչպէս կարող եմ նրա ականջները ծածկել:“ Հաստատելով իր խօսքերը, որ կուսակցութիւնները հակվում են դէպի հանրապետութիւն, Բիսմարկ 'ի միջի այլոց օրինակ բերեց Իտալիան: „Մինչև անգամ Գերմանիայի մէջ մի՞թէ մենք չենք տեսնում, որ գործերը այդպիսի ուղղութիւն են ստանում, երբ պրուսական գլխաւորականութիւնը նրան արգելքներ չէ դնում: Ինչով ապահով էք, որ ձեր միակ խօսքով կարող էք կանգնեցնել այդ ճանապարհի վրա 45,000,000 մարդ: Նրանք կը յաղթեն ձեզ, կը տանեն իրանց հոսանքի հետ: Ես չեմ ասում, որ դա անպատճառ կը պատահի, բայց ես իրաւունք ունեմ իմ փորձառութեան վրա հիմնված կարծիք յայտնել: Ես գիտեմ, որ դուք ինձ դ ի կ տ ա տ օ ր էք անուանում, հէնց որ ես կամենում եմ իմ լեզուից նոյն գործածութիւնն անել, որ դուք էք անում: Ո՞վ որ ձեզպէս չէ մտածում, նա անպատճառ դիկտատօր է: Դուք կամենում էք, որ երբ կը հարցնեն իմ կարծիքը մի բանի մասին, օրինակ մաքսային հարկի մասին, որ ես դիմեմ Բամբերգերին կամ մի ուրիշին և հարցնեմ. „պ. Բամբերգեր, ես ի՞նչ եմ կարծում մաքսային հարկերի մասին:“ Ոչ պարոններ, այդ երբէք չի պատահի: Դուք, եթէ կամենաք, կարող էք բոլոր գործերը դադարեցնել. մի-

---

պարհի լպրծուն (скользкій) լինելու պատճառով սայթաքում է ու. վերընկնելով թէ իրան է վնասում և թէ ձեռի անօթն է փշրում, որը նրա համար մեծ դժբաղդութիւն է քան թէ անձամբ վնասվելը.

Չորրորդ գործն է՝ նաւթը, որ արդէն անխտակ (неочищенный) ֆօտօգէն է պատրաստված այդ չաներից կրկին անգամ մի ուրիշ տեղ տեղափոխելը, ուր նա պիտի կատարելագործվի ձուլվելով կալաքարի (поташъ) և արջասպաիւղի հետ (купоросное масло). Վերջին հիւթի վտանգաւոր բնաւորութիւնը ամենքին յայտնի է և մշակին հարկաւոր է նրա հետ մեծ զգուշութենով վարվել, ըստ որում բաւական է, որ կուպորօսի մի կաթիլն անգամ ընկնի նրա մարմնի վրա և նա այրում է ինչպէս կրակ. Բայց մշակները որքան էլ որ զգոյշ լինեն, այնու ամենայնիւ նրանցից շատերն են վնասվում այդ վտանգաւոր հիւթից, ինչպէս մի օր ես տարաբաղդութիւն ունեցայ տեսնել մի մշակ, որը իր մէջքում կուպորօսով լիք մի շիշ տանելու ժամանակ յանկարծ վերջինը տրաքվել էր և նրան ոտից մինչև գլուխ շաղախել. Ցաւալի էր այդ դրութենում տեսնել մշակին, որը ամբողջ մարմնով այրվում էր և խելագարի նման գոռալով փախչում էր այս ու այն կողմը մինչև որ ներկայ եղողները մի կուժ ջուր սրսկելով նրա վրա ազատեցին խեղճին անփախչելի մահից, թէպէտ և սաստիկ վնասված. Բայց ամենազարմանալին այն էր, որ մշակի տէրը, որի կօշիկի վրա մի կաթիլ ընկել էր կուպորօսից այդ ժամանակ, մշակին մոռացած, իր անպիտան կօշիկի հոգսում էր.

Ահա այդ տեսակ և սրա նման ուրիշ ծանր և վտանգաւոր գործեր է կատարում գործարանում բանող մշակը օրվայ ամբողջ 19—21 ժամը, անդադար պատերազմելով մահի և քաղցածութեան հետ. Բայց տեսնենք, թէ ինչպէս է վարվում նրա հետ գործարանատէրը, թէ որքան է նա գնահատում մշակի այդ դառը աշխատանքները. Ամենից առաջ ի հարկէ, հարկաւոր է մի քանի խօսք ասել մշակի վարձի մասին, որի պատճառով նա յանձն է առնում օրվայ մէջ միայն 3—4 ժամ հանգստանալ իր նեղութիւններից. Առաջին՝ բոլոր գործարաններում մշակները միաչափ չեն վարձատրվում. մեծ գործարաններում, որոնց տէրերը հարուստ են, նրա վարձը համեմատաբար բարձր է քան թէ փոքրերում. Վերջիններում մշակները ստանում են ամսական 10—14—16 ր. և ոչ աւել, մինչդեռ մեծ գործարաններում ստանում են 12—16—18 ր. կամ միջին թւով 15 րուբլի. Երկրորդ՝ թուրք գործարանատէրերը համեմատաբար պակաս են վարձատրում մշակին քան թէ հայերը և ռուսները և այդ պատճառով մշակները վերջիններին վերադասում են առաջիններից և բայց այդ թուրքերը շատ յաճախ է պատահում որ մշակների վարձը կամ միանգամայն կտրում են, կամ թէ պայմանեալից պակաս են տալիս. Թուրք գործարանատէրը մշակի վարձը երբէք ամենայն ամիս լիովին չէ հատուցանում, այլ ամեն անգամ պահում է նրա մի յայտնի մասը իբր գրաւ, որ մշակը իր գործը չը թողնի ու դուրս չը գայ նրանից. Բայց վերջ ի վերջոյ գիտէք նա ինչ է անում,—այդ աւել մնացած փողերի փոխարէնը կամ մի քանի շիշ անխտակ ֆօտօգէն է տալիս մշակին, խաբում ու ճանապարհ դնում, կամ թէ չէ տակաւին հրաժարվում է այդ փողերը վճարելուց. Իսկ խեղճ մշակը այդ դէպքում ի՞նչ կարող է անել—ոչինչ, նա չի էլ գանգատվում դատարանին, ըստ որում գիտէ որ ապարդիւն կանցնեն բոլոր ջանքերը առանց գրաւոր ապացոյցի իր վարձը տիրոջ վրա մնալը հաստատելու մասին—հետևաբար մնում է մշակին՝ թքել ու հեռանալ. Նոյն իսկ հայ գործարանատէրերի կողմից ևս քիչ չեն պատահում այդ տեսակ անխղճութիւններ, նա մանաւանդ նրանց գործակատարների կողմից. Ես ինքս հարիւրաւոր, հազարաւոր անգամ ականատես եմ եղել այնպիսի դէպքերին, երբ ճարպիկ հայ գործակատարը իր տիրոջից լիովին առնելով մշակների համար վարձ, յետ է գցել իր համար սրա մի մասը հազար տեսակ խարդախութիւններ մտցնելով մշակների հաշիւների մէջ. Դեռ ևս այդ տեսնելով գտնվում են այնպիսի միամիտներ, որոնք զարմանում են տեսնելով թէ այն գործակատարը, որը հազիւ ամսական 25—30 ր. ռոճիկ ունի, մի քանի տարիների ընթացքում ոչ թէ միայն կապիտալ է կազմում իրան համար, այլ և ինքնուրոյն վաճառական դառնում. Իսկ ինչ վերաբերվում է այն գործարանատէրերին, որոնք մշակների վարձը անմիջապէս հատուցանում են իրանք, առանց գործակատարների միջնորդութեան — այդ մասին կարող եմ բացարձակապէս ասել, որ նրանցից շատ քիչերը չեն զերազանցում իրանց գործակատարներին. Սակայն պէտք է խոստովանած, որ կան այնպիսիները ևս, որոնք մշակներին վարձատրում են խղճմտաբար և շատ անգամ բացի նրանց հասանելի վարձից տալիս են և աւելորդ ընծաներ. Այդպիսիների մօտ մշակները բարւոք են համարում ծառայել համեմատաբար քիչ վարձով, քան թէ մնացեալների մօտ աւելով, ըստ որում նրանք գիտեն, թէ խարդախ գործարանատէրը որքան որ առատ վարձ խոստանայ, այնու ամենայնիւ նա իր խոստացածը լիովին չէ հատուցանելու. Թէ ինչպէս է խարդախ գործարանատէրը գործ ածում իր խաբեբայութիւնները մշակների հաշիւների վերաբերմամբ,— ահա ձեզ մի օրինակ.

Գիցուք թէ նա վարձել է Մաթոսին կամ Կիրակոսին ամսական 16 ր. ռոճիկով բանել իր գործարանում. Նախ՝ նա առաջին երեք—չորս օրը կամ մի ամբողջ շաբաթը ստիպում է նրան բանել անվարձ իբրև թէ փորձելու համար, արդեօք Մաթոսը ընդունակ է գործելու թէ ոչ, եթէ ընդունակ է գտնում՝ գործարանատէրը թողնում է նրան իր մօտ, իսկ եթէ ոչ, այդ մի շաբաթից յետոյ արձակում է առանց վճարելու նրան հասանելու վարձը. Այն մշակը, որ մնում է շարունակ գործելու, ոչ մի գրաւոր պայմանադրութիւն չէ կապում գործարանատիրոջ հետ, նա միայն հաւատում է սրա խօսքին. Բայց ինչ վերաբերվում է վերջինին՝ սրան հարկաւոր չէ ունենալ մշակի հետ գրաւոր կապակցութիւն, որովհետև նա ապահովում է իրան ամենայն ամիս մշակի վարձից մի յայտնի մաս պահելովը և գիտէ որ երբէք մշակը չի հեռանայ իր գործից քանի որ հակառակ դէպքում նա հաւատացած է, որ կը զրկվի իր վարձից. Այդպիսով անցնում են ամիսներ, տարիներ և մշակը մի օր վերջապէս ցանկանում է վերադառնալ հայրենիքը կարօտելով իր սիրելի ընտանիքի ու զաւակների տեսութեան կամ թէ ոչ նա լուր է ստանում թէ ընտանիքի անդամներից մէկը մերձ ի մահ հիւանդ է և պահանջում է իրան. Մշակը դիմելով իր տիրոջը խնդրում է վերջացնել հաշիւը և արձակել, բայց վերջինը այդ հանգամանքում գիտէ թէ ինչ պիտի պատասխանէ, նա իր դասը սերտած ունի.

(Կը շարունակվի)